

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/ Issue Özel Sayı 1 (Ekim/October 2023), s. 1174-1191.

Geliş Tarihi-Received: 03.09.2023

Kabul Tarihi-Accepted: 15.10.2023

Araştırma Makalesi-Research Article

ISSN: 2687-5675

DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1354596

Rus Basınında Sarıkamış Harekâtı; Russkiy İnvaid Gazetesi Örneği

The Sarıkamış Operation in the Russian Press; The Example of Russkiy Invaidd Newspaper

Uğur BOZKURT*

Öz

Çalışmanın amacı, Sarıkamış Harekâtı'nı, Russkiy İnvaid gazetesine göre değerlendirmek ve günümüzde hala tartışma konusu haline gelen bu olaya, farklı bakış açısıyla bakmaktır. Çalışma yapılırken Sarıkamış Harekâtı ile ilgili gazetede geçen haberlerden elde edilen bilgiler tercüme edildikten sonra kronolojik olarak düzenlendi ve literatürümüzdeki bilgilerle mukayese edildi. Pavel Pavloviç Pezarovius tarafından 1813'te St. Petersburg'da yayınlanan ve daha sonra resmî gazete hüviyetini taşıyan gazetenin çıkarılma amacı, savaşta zarar gören askerlere ve ailelerine yardım sağlamaktır. Askeri gazete ismiyle de yayınlanan gazetenin Kafkasya Ordu Karargâhı başlığı altında, Sarıkamış Harekâtı ile ilgili birçok bilgi paylaştığı görülmektedir. Özellikle çarpışmaların yoğunluk kazandığı, Oltu, Ardahan ve Karaorgan'daki sürecin detaylı bir şekilde aktarıldığı; ancak haberlerin Rus askerlerinin başarı hikâyesi şeklinde sunulduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Enver Paşa hakkında detaylı bilgi verilerek, Osmanlı Devleti'nin asırlardır sürdürmeye çalıştığı dış politikasını kökten değiştirdiği iddia edilmektedir. Savaşı başlatan kişinin de Enver Paşa olduğu ve Sarıkamış Harekâtı planını nasıl hazırladığı açıklanmaktadır. Bu plandan haberdar olan Rus askerlerinin cephe hatlarındaki mücadeleleri, esir sayıları, ele geçirilen savaş malzemeleri ve Sarıkamış'ın jeopolitik durumu hakkında verilen bilgiler ayrıntılı bir şekilde aktarılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sarıkamış, Enver Paşa, Rus Basını, Birinci Dünya Savaşı.

Abstract

The aim of the study is to evaluate the Sarıkamış Operation according to the Russkiy Invaidd newspaper and to look at this event, which is still a subject of debate today, from a different perspective. While conducting the study, the information obtained from the news in the newspaper about the Sarıkamış Operation was translated, arranged chronologically, and compared with the information in our literature. Published by Pavel Pavlovich Pezarovius in St. Petersburg in 1813, the aim of the newspaper, which later became an official newspaper, was to provide aid to soldiers and their families who had been injured in the war. It is seen that the newspaper, which was also published as a military newspaper, shared a lot of information about the Sarıkamış Operation under the title Caucasus Army Headquarters. It is understood that the process in Oltu, Ardahan and Karaorgan, where the battles intensified, was reported in detail, but the news was presented as a success story of the Russian soldiers. In addition, by giving detailed information about Enver Pasha, it is claimed that he radically

* Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, e-posta: ugurbozkurt@yyu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8698-8368.

changed the foreign policy of the Ottoman Empire, which had been trying to maintain for centuries. It is explained that Enver Pasha was the one who started the war and how he prepared the plan for the Sarikamış Operation. Information about the struggles of the Russian soldiers who were aware of this plan on the front lines, the number of prisoners, the captured war materials and the geopolitical situation of Sarikamış is given in detail.

Keywords: Sarikamış, Enver Pasha, Russian Press, First World War.

Giriş

Birinci Dünya Savaşı, Fransız İhtilali'nden sonra devletler arasında yaşanan siyasi, sosyal ve ekonomik olayların ayrıca Avrupa'da yaşanan bloklaşma ve silahlanma rekabetlerinin sonucu olarak, 28 Haziran 1914'te Avusturya'nın, Sırbistan'a savaş ilan etmesiyle ortaya çıktı. Bir tarafta Avusturya ve Almanya'nın kurmuş olduğu ittifaka karşı diğer tarafta Çarlık Rusya, İngiltere ve Fransa'nın itilaf grubu bulunuyordu (Armaoğlu, 2018, s. 81, 82). Savaş süresince ittifak ve itilaf bloklarına katılım artacaktı ve Osmanlı Devleti, savaşın başladığı ilk zamanlarda tarafsız olmasına rağmen daha sonraki süreçte bu iki bloktan birine girmek için çaba harcadı. Bu minvalde Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na, İtilaf Devletlerinin yanında girmek istedi; ancak olumsuz cevap almasının yanı sıra İngilizlerin, Osmanlı Devleti'ne iade etmesi gereken dretnotları vermemesi gibi sebeplerden dolayı yönünü İttifak Devletlerine çevirdi. Bu bağlamda 2 Ağustos 1914'te Almanya ile yaptığı ittifak anlaşması neticesinde İtilaf Devletlerine karşı Birinci Dünya Savaşı'na girdi (Karabekir, 2018, s. 50, 51). Fiili olarak Osmanlı Devleti'nin savaşa girişini başlatan olay ise Çarlık Rusya'nın, Karadeniz kıyılarını bombalamasıdır. 22 Ekim 1914'te Osmanlı Devleti hizmetine alınmış Amiral Suchon'un komutasındaki Yavuz (Goeben) ve Midilli (Breslau) zırhlıları, Çarlık Rusya'nın Odesa, Sivastopol ve Novorosisk limanlarını bombalaması üzerine 2 Ekim 1914'te Çarlık Rusya ve üç gün sonra da İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettiler (Renouvin, 2004, s. 295). Bu savaş Osmanlı Devleti'nin Çarlık Rusya'ya karşı verdiği son savaşı. Aynı zamanda Osmanlı Devleti açısından büyük kayıpların yaşandığı Sarikamış Harekâtı, bu savaş içinde ve Kafkasya Cephesi'nde cereyan etti.

Sarikamış Harekâtı, yaşandığı andan itibaren Russkiy İnvolid gazetesinde yayınlanmasına rağmen, Osmanlı basını sansürden dolayı bu olayı sütunlarına taşıyamadı. Tarihimiz açısından bir facia olarak değerlendirdiğimiz Sarikamış Harekâtı'nın üstünün kapatılması ve sır gibi saklanması, harekâta dair daha sonra verilen bilgilerin sağlıklı bir şekilde aktarılmasını engelledi. Aynı zamanda İttihat ve Terakki mensuplarına yönelik başlatılan algı operasyonlarının malzemesi haline getirilen Sarikamış Harekâtı, yaşanan olayların çarpıtılarak aktarılmasına neden oldu (Bardakçı, 2020, s. 7). Bu bağlamda, Osmanlı basınındaki eksikliği tamamlamak ve harekâtın yaşandığı günlere ilişkin yazılan haberleri okuyucuya aktarmak amacıyla, Rus basınından istifade etmeye çalıştık. Russkiy İnvolid gazetesine göre Sarikamış Harekâtı'nı değerlendirmeden önce bu gazetenin ne zaman yayın hayatına başladığı ve yayın politikasının nasıl olduğuna bakmakta fayda vardır.

Pavel Pavloviç Pezarovius¹ tarafından 1813'te St. Petersburg'da çıkarılan gazetenin amacı, satışlardan elde edilen paralarla, savaşlarda sakatlanan ya da ölen Rus askerlerine

¹ 1776'da Livonya'nın Wolmar kasabasında dünyaya gelen Pezarovius, Felsefe üzerine lisans eğitimi aldı. 1803'te dış işlerde sekreter olarak göreve başladı ve 1807'de Adalet Bakanlığında çalıştı. 1808'de Devlet Adalet Müşavirliği görevini üstlenen Pezarovius, 1812'deki Vatanseverlik Savaşı olarak adlandırılan Rus-Fransız savaşından sonra orduyla gönül bağı kurmaya başladı. Bu bağlamda 1813'te Russkiy İnvolid gazetesini çıkardı ve 1833'te Evanjelik Konseyi Başkanlığına atandı. Bunun yanı sıra Engellilere Yardım Komitesi üyesi olarak görev yapan Pezarovius, 1847'de Özel Meclis Üyesi konumundayken St. Petersburg'da öldü. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Ляцкий, 1902, s. 451-455).

ve ailelerine yardım sağlamaktı. Askeri, sosyo-politik ve edebi konularda yazıların yayımlandığı gazete haberlerinin güncel olması ve diğer gazetelerden önce haberleri okuyucuya aktarması gazetenin tirajını yükseltti. Gazete 1813'te haftalık, 1814'ten itibaren haftada iki kez ve 1816'dan sonra günlük olarak yayımlandı. 1821'de Pezarovius editörlüğü bıraktı ve gazete Aleksandr Fedoroviç Voeykov'a devredildi. Voeykov, gazeteyi iyi bir şekilde yönetemediği için önemsiz hale gelen gazetenin abonelik sayısında düşüş meydana geldi. Voeykov, 1839'da ölünce Çarlık kararnamesiyle tekrar Pezarovius gazetenin başına geçti ve Andrey Aleksandroviç Kraevsky yardımcı olarak atandı. Pezarovius gazeteyi iyileştirmek için formatını genişletti, siyasi bölümü ve diğer iyileştirmeleri yeniden uygulamaya koydu. Buna rağmen Russkiy İnvolid gazetesi artık eski tirajına ulaşamadı ve Pezarovius gazetenin editörlüğünü 1847'de bıraktı. Ondan sonra gazetenin editörleri Prens Nikolay Sergeyeviç Golitsın ve P. S. Lebedov oldu. 1861'de editörlüğü devralan Nikolay Grigoryeviç Pisarevskiy, gazeteyi format olarak geliştirdi ve Rus basınında önemli konuma taşıdı. Pisarevskiy, 1862'de gazeteyi resmi ve gayri resmi olarak ikiye ayırdı. Rus Genelkurmay Başkanlığı'nın resmi yazıları "Russkiy İnvolid-Voyennaya Vedomosti" ismiyle yayınlanmasına karşın, eski "Russkiy İnvolid" gazetesinin tüm gayri resmi bölümleri "Sovremennoe Slovo" kısmında yayımlandı. Ancak 1863'te gazete eski haline getirilerek editörlük Dimitri İlyiç Romanovsky'e ardından 1864'te Sergey Pavloviç Zikov'a verildi. Russkiy İnvolid gazetesi 1869'dan itibaren "Voenny Sbornik" dergisi ile birleştirildi ve önce Pyotr Kononoviç Menkov ve 1872'den itibaren Aleksandr İvanoviç Lavrentyev tarafından aynı editörlük altında yayımlandı. 1893 yılında Nikolay Aleksandroviç Laçinov baş editör olarak atandı. Bu tarihten itibaren gazete, Rus ordu yaşamının tüm yönlerini kapsayan ve yabancı birlikler hakkında bilgi veren resmi bölümün yanı sıra, askeri konularda makaleler, askeri yazışmalar, telgraflar ve bibliyografik yazıları içermekteydi (Лисовский, 1899, s. 326, 327).

Gazetenin yazar kadrosuna baktığımızda genellikle askeri konularla ilgilenen kişilerin olduğu görülmektedir. Askeri liderlerin de yazı yazdığı gazetede Çarlık Rusya'nın savaştığı başta Osmanlı Devleti olmak üzere birçok devlet hakkında bilgiler verilmektedir. Birinci Dünya Savaşı ile ilgili önemli paylaşımların yapıldığı gazetede, cephelerde yaşanan olaylar, denizlerdeki savaşın durumu, ölen askerlerin isimleri, ödül verilen askerler, askeri olayların değerlendirilmesi gibi birçok alanda okuyucuya savaşın gidişatı hakkında bilgi verildiği ve gazetenin 1917'de yayın hayatına son verdiği anlaşılmaktadır ("Русский инвалид", 2021, s. 504). Bunun yanı sıra gazete tarihlendirmede Jülyen takvimini esas aldığı için miladi takvime göre tarihlendirdiğimiz olayların farklı günlere rastladığı görülmektedir. Okuyucunun daha iyi anlaması ve literatürümüzde verilen tarihlerle mukayese etme imkânı elde etmek amacıyla, gazetenin tarihleri miladi takvime çevrilerek gazete künyesinde parantez içerisinde verilmektedir. Bu minval üzere genel hatlarıyla anlatmaya çalıştığımız gazetenin Sarıkamış Harekâtı ile ilgili verdiği bilgiler aşağıda detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

1. Kafkasya Cephesinin Genel Durumu ve Sarıkamış Bölgesi'nin Stratejik Önemi

Kafkasya Cephesi, Birinci Dünya Savaşı'nın en önemli cephelerinden biri olmasının yanı sıra Osmanlı Devleti'nin en fazla kayıp verdiği ve başarılı olamadığı cephelerden biriydi. Uzun soluklu ve trajedilerle dolu mücadelelerin yaşandığı cephede yaşanan çatışmalara geçmeden önce her iki tarafın ordu yapısı hakkında bilgi vermekte fayda vardır. Çarlık Rusya'nın, Kafkasya Ordusu Başkomutanı Kafkasya Genel Valisi General Graf Varonsof Daşkof, yardımcısı eski Kurmay Başkanı General A. Z. Mişlayefski'ydi. Kafkasya Ordusu Kurmay Başkanlığı'nda General N. N. Yüdeniç bulunuyordu. Ordunun yapısına baktığımızda; General Berhman komutasında 1.

Kafkasya Kolordusu, General Oganofski komutasında 4. Kafkasya Kolordusu ve Hazar Denizi'nin doğusundaki askerlerle desteklenen 2. Türkistan Kolordusu bulunmaktaydı (Никольский, 1933, s. 15, 16). Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti'nin, Kafkasya Ordusu Komutanı Hasan İzzet Paşa, (Sarıkamış Harekati'nda Enver Paşa olacak), 9. Kolordu Komutanı Ahmed Fevzi Paşa ve İhsan Paşa, 10. Kolordu Komutanı Hafız Hakkı Paşa ve Yusuf İzzet Paşa, 11. Kolordu Komutanı Galip Paşa'ydı (Görgülü, 2014, s. 128-136).

Kafkasya Cephesi'ndeki Rus ordusu Batum hariç iki bölgeye ayrılmıştı. Sağ tarafta; ilerleme yönü Erzurum olmak üzere General Berhman komutasındaki Sarıkamış birlikleri bulunmaktaydı ve hareket üsleri, Gümrü-Aleksandropol, Kars, Kağızman Sarıkamış ve Oltu bölgeleriydi. Sol tarafta ise; harekât yönünü Osmanlı-İran sınırının birleştiği bölge ve çevresi oluşturmakla birlikte, bu tarafta General Oganofski'nin birlikleri vardı (Никольский, 1933, s. 16). Buna mukabil Osmanlı Devleti'nin, Kafkasya Cephesi'nde 3. Ordu Komutanlığı vardı ve bu orduda 189.562 kişi ve 60.877 hayvan bulunmaktaydı (Görgülü, 2014, s. 125). Ayrıca Kafkasya Cephesi'nde, Osmanlı Devleti'nin 70 bin tüfek, 20 bin kılıç ve 172 topuna mukabil, Çarlık Rusya'nın 140 bin tüfek, 17 bin kılıç ve 472 topu vardı (Bayur, 1991, s. 259). Bu bağlamda savaş teçizatı bakımından üstün durumda olan Çarlık Rusya'nın, Kafkasya Cephesi'ndeki askeri faaliyetleri anlatılmaya çalışılacaktır.

Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce Çarlık Rusya'nın, Kafkasya Cephesi'ndeki ilk savaş planı, dar alanda taarruz olmakla beraber aktif bir savunma savaşı yönetmekti. Ancak Çarlık Rusya, bölgedeki direniş unsurlarının iyi olmaması ve olası bir saldırı ihtimali üzerine savaş planını değiştirerek Köprüköy'ü işgal edip, Osmanlı topraklarına girdi. Osmanlı Devleti'nin direniş göstermesiyle iki devlet arasında mücadele haline gelen bölgede birçok çatışma yaşandı (Reynolds, 2016, s. 128). Kasım 1914'te yaşanan bu olaylar hakkında Russkiy İnvalel gazetesinde cephede bulunan ve hakkında detaylı bilgi verilmeyen bir askerin mektubunu yayınladı. Buna göre; Rus birliklerinin Sarıkamış'tan, Karaargan'a hareket ettiği, sınırda bulunan Ketak köyü ve az ötede Zevan Kalesi'ne ulaştıkları ve burada Osmanlı Devleti'nin, 200 bin pud² buğday, kalaslar ve kütüklerden oluşan inşaat malzemeleri ve 12 vagon şeker, tuz vb. malzemeleri depoladıkları bilgisi verilmekteydi. Mektubun devamında; "...Görünüşe göre bir çeşit devlet depoları vardı. Elbette tüm bunlara el konuldu. Ayrıca her kulübede büyük miktarda ekmek, saman, arpa, tuz vs. stoku bulundu. Bu inanılmaz bir zenginlikti. Türklerin neye güvendiklerini bilmiyorum. Kalelerini tam yedi atışla aldık. Üç bölüğümüz ilk gün yirmi atış yaptı. Böylece Erzurum alınabilirdi ama gecikmenin nedeni hiç yol olmaması ve nakliye araçlarını getirmenin çok zor olmasıdır. Arazi dağlıktır ve burada yağmur yağar, kar korkunç sulu kardır ve kesinlikle yol yoktur. Erzak ve mühimmatın mevzilere ulaştırılması büyük zorluklarla doludur. Ama öyle ya da böyle yakında Erzurum'dan selam göndereceğim. Dün Kazaklar, yakalanan bir subayı, manga komutanını getirdi. Manganın hepsinin komutanı yalnız bırakıp kaçtığı ortaya çıktı. Komutan bir tabanca çıkardı ama Kazaklar tüfeklerini doğrulttular ve O, tabancayı ve kılıcı bırakarak teslim olmak zorunda kaldı. Büyük olasılıkla yakında Kürt çeteleriyle uğraşmak zorunda kalacağız" (Русский инвалид, 9 Ноября 1914 г./22 Kasım 1914, s. 2) ifadelerine yer verilmekteydi. Rus askerinin mektubundan anlaşıldığına göre, Osmanlı Devleti'nin, Kafkasya Cephesi için malzeme depoladığı ancak bu malzemelerin el değiştirdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca coğrafyanın ve iklimin savaşıma müsait olmadığı; fakat Rus askerinin özgüvenli olduğu ve Erzurum'u alacakları yönünde ifadelerde bulunduğu görülmektedir.

Rus askerlerinin Osmanlı Devleti'ne karşı birçok defa başarı elde ettiklerine yönelik haberlerin yer verildiği bir başka gazete haberinde, bölgeye yönelik askeri

² Eskiden Rus ağırlık birimi olarak kullanılan 1 Pud=16,38 kilograma yuvarlanır. Ayrıntılı bilgi için bakınız; (Шостыин, 1975, s. 19); *Сто лет государственной службы мер и весов в СССР*, 1945, s. 49).

değerlendirmelerin yapıldığı görülmektedir. Bu bağlamda, Osmanlı Devleti ile geçmişte yapılan savaşlarda Van Gölü ve Yukarı Fırat bölgelerinin her zaman düzensiz birliklerle desteklendiği ve bu birliklerin Bayezid üzerinden Erivan Vilayeti'ne taarruz gerçekleştirdiği vurgulanmaktaydı. Askeri değerlendirme yazısının devamında adı geçen bölgelerin artık temizlendiği ve Çarlık Rusya aleyhine tehlikeli olmaktan çıktığı, bu bölgeleri elde ederek "Türk halkının kökünün bulunduğu yer" olan Anadolu'ya giden yollardan Erzurum dışında alternatifin kalmadığı iddia edilmekteydi (Русский инвалид, 6 Декабря 1914 г./19 Aralık 1914, s. 2). Bunun yanı sıra, Karadeniz'in önemi üzerinde duran gazete, Kafkasya'da bulunan Osmanlı askerleri için malzemelerin hızlı bir şekilde ulaştırılacağı ve takviye birliklerin gönderilebileceği tek yolun Karadeniz olduğunu savunmaktadır. Bunun sebebi ise, İstanbul-Erzurum arası kara yollarının bozuk olması ve sınırlı miktarda yük taşınabildiği gerçeğidir. Demiryolu hattına sahip olan Çarlık Rusya için Karadeniz ulaşım açısından çok önemli değildir (Русский инвалид, 13 Декабря 1914 г./26 Aralık 1914, s. 1). Bu ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla, Osmanlı Devleti'nin, Çarlık Rusya'ya karşı başarı kazanması için bölgeye askeri malzeme ve takviye birliklerini ulaştırması gerekmektedir. Ancak yukarıda ifade ettiğimiz gibi, depoların Çarlık Rusya tarafından ele geçirilmesi bölgedeki ihtiyaçları artırmaktaydı. Aynı zamanda Sarıkamış Harekâtı'nda kullanılmak için gönderilen malzemelerin Karadeniz vasıtasıyla ulaştırılmak istendiği; ancak Çarlık Rusya'nın bu gemileri batırdığı bilinmektedir (Erdoğan, 2023, s. 75-77). Bu durum cephedeki Osmanlı askerlerinin entari ile dolaştıkları söylemini gündeme getirecektir (Guze, 2007, s. 43).

Gazete haberlerinden Çarlık Rusya'nın Sarıkamış bölgesine önem verdiği ve birçok anlam yüklediği anlaşılmaktadır. Sarıkamış hakkında yapılan habere göre, buranın Kars bölgesinin en güzel yerlerinden biri olduğu, Elisavetpol Generali Prens Tsitsianov'un 156. Piyade Alayı'nın karargâhı olarak kullanıldığı, Kars'tan Erzurum'a giden yol üzerinde bulunan bu bölgenin sihi ve stratejik açıdan en iyi koşulları temsil eden tek nokta olduğu ve daha önce yenilen (93 Harbi) Osmanlı askerlerini Erzurum'a kadar takip eden Rus askerleri için dinlenme yeri olarak kullanıldığı vurgulanmaktaydı. Ayrıca Sarıkamış'ın coğrafi konumu ve iklimi hakkında bilgi veren gazete, buranın Kafkasya Ordusu Komutanı Mihail Nikoleyeviç'in talebi üzerine, 93 Harbi'nde kahramanlık gösteren Elizavetpol askerleri için daimî yerleşim alanı haline getirildiği, bunun için II. Nikolay'ın, Sarıkamış'a geldiği ve talep edilen evlerin inşasına başladığı, bir ahşap kilise yapıldığı aynı zamanda burada bulunan meydana "Mihailovskaya", caddeye ise Büyük Dük anlamına gelen Velikoknyajeskoy denildiğini yazmaktaydı. Yazının devamında; "Bu yıl 6 Kasım'da Elisavetpol alayının kuruluşunun yarım asırlık yıldönümünün yaklaşmakta olduğu göz önüne alındığında, aynı zamanda kısa süre sonra Sarıkamış'ın il ya da ilçe olacağı düşünüldüğünde, Sarıkamış isminin yerine buranın saygıdeğer kurucusunun onuruna Mihailgrad isminin verilmesi son derece arzu edilmektedir" (Русский инвалид, 13 Декабря 1914 г./26 Aralık 1914, s. 1) ifadelerine yer verilmektedir. Buradan hareketle, Russkiy İnvallid gazetesinin Sarıkamış'a birçok anlam yüklediği, ortak tarih ve kültür bağlamında bölgenin bir Rus yerleşimi haline getirildiği aynı zamanda stratejik önemine vurgu yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Sarıkamış'ın önceden askeri amaçlar için etkin kullanımının Sarıkamış'a ilişkin bir aşinalık oluşturduğu, bu aşinalık etkisinin de Sarıkamış'a bağlılık duygusunu oraya çıkardığı görülmektedir. Bunun yanı sıra mekânın geleceğine dair projeksiyonlarının olması da (il ya da ilçe olmasını gözetmektedirler) orada bir gelecek kurmak istediklerine işaret etmektedir.

Russkiy İnvallid gazetesinin haberlerinde dikkat çeken bir başka husus Çarlık Rusya'nın, İran'da bulunan Kürt Aşiretlerini, Osmanlı Devleti'ne karşı kullanma girişimlerinin olduğu yönünde bilgilendirmelerin yapılmış olmasıdır. Bu bağlamda, Sarıkamış Harekâtı başlamadan önce Rusların uzun süredir kendi taraflarına çekmeye

çalıştığı İran Kürt lideri İlhan'ın, Osmanlı birliklerinin Savuçbulak'a girmesinden sonra, Ruslarla savaşmak üzere yaklaşık 2 bin kişilik ordusunun tamamını Osmanlı Devleti tarafına geçirdiği bildirilmekteydi (Русский инвалид, 6 Декабря 1914 г./19 Aralık 1914, s. 2). Çarlık Rusya'nın, bölgede bulunan farklı etnik unsurları Osmanlı Devleti aleyhine kışkırttığı, özellikle Nasturî ve Ermeni çetelerinin Osmanlı Devleti'ne karşı mücadele ettiği anlaşılmaktadır (Kurtcephe ve Akgül, 1999, s. 249-56; Karabalık, 2020, s. 450-463). Bu dönemde Çarlık Rusya'nın, İran topraklarında yaklaşık on üç bin askerinin olduğu bilinmektedir (Öğün, 2029, s. 62). Bu bağlamda İran'da yaşanan olaylar, Köprüköy'deki çatışmalardan kesin sonuç alınamaması, Almanların Tannenberg muharebelerinde kazanmış olduğu başarı ve 3. Ordu'nun Çarlık Rusya'ya karşı zafer kazanacağına olan inanç, Enver Paşa ve Hafız Hakkı Paşa'da büyük bir kuşatma harekâtı yapılması gerektiği düşüncesini ortaya çıkardı. Bunun için Enver Paşa, 12 Aralık 1914'te Erzurum'a geldi ve aşağıda detaylandıracağımız üzere, Sarıkamış Harekâtı hazırlıkları fiili olarak başladı (Genelkurmay ATASE Başkanlığı, 1993, s. 348, 349).

2. Russkiy İnvolid Gazetesine Göre Enver Paşa ve Sarıkamış Harekâtı

Sarıkamış Harekâtı denilince akla ilk gelen isim Enver Paşa'dır. Dönemin en önemli şahsiyetleri arasında olan bu kişinin ani bir kararla Kafkasya Cephesi'ne gitmesi ve ordunun başına geçmesi Russkiy İnvolid gazetesinin dikkatinden kaçmadı. Bunun için uzun bir yazı yayınlayan gazeteye göre Enver Paşa, Erzurum'a geldikten sonra orduya hitaben konuşma yaptı ve başarı kazanacakları konusunda umudunun olduğunu dile getirdi. Yazının devamında Enver Paşa'nın, 1908'den sonra Osmanlı Devleti'nin iç ve dış olaylarında önemli roller üstlendiği ve Osmanlı Devleti'nin, Birinci Dünya Savaşı'na girmesinin baş sorumlusu olduğu vurgulanmaktaydı. Ayrıca Enver Paşa'nın, Erzurum'a gelişi, Mareşal Von der Goltz Paşa'nın İstanbul'a gelişiyle aynı zamana denk geldiği için bazı gazeteler, Enver Paşa'nın ordudaki üstünlüğünü kaybettiğinden dolayı Erzurum'a geldiği konusunda görüş beyan etmekteydiler. Bu görüşe karşılık olarak Russkiy İnvolid gazetesinin durumun böyle olmadığı konusunda argümanlar öne sürdüğü görülmektedir. Bu konuda gazetede şu ifadeler yer verilmekteydi; *"Tüm dünyanın gözü önünde Türk ordusunun General Sanders (daha önce Osmanlı ordusunda bulunan Alman general) tarafından yönetilmesiyle övülen Enver Paşa'nın, Sanders'in yerine Alman misyonunun başında başka bir generalin bulunacak olmasından dolayı Harbiye Nezareti'ni terk etmiş olması düşünülemez. Ayrıca bu general (Von der Goltz) uzun zamandır Türkiye'ye (Osmanlı'ya) karşı dostane tutumuyla tanınıyordu ve Enver Paşa bu sebeplerden dolayı onunla rekabet halinde olamazdı. Şüphesiz Enver Paşa gibi doğuştan savaşçı olan birinin askeri faaliyetlere olan ilgisi, onu bir bakanın güvenli işinden ve sıcak İstanbul'dan savaş halindeki soğuk Erzurum'a, götürdü. Daha önce İstanbul'da kalmasının nedeni, mevcut savaşın Balkan yarımadasına yayılmasının mümkün olduğunu düşünmesinden kaynaklanmaktaydı. Ancak kışın bu ihtimal azaldığı için Enver Paşa, savaşın devam ettiği (Kafkasya Cephesi) alana geldi"* (Шахтагинский, 20 Декабря 1914 г./1 Ocak 1915, s. 2). Bu ifadeler Enver Paşa'nın önceleri neden İstanbul'da kalmayı ve daha sonra Erzurum'a gelmeyi tercih ettiğini açıklar niteliktedir. Ayrıca Enver Paşa'nın Erzurum'a gelişini kişisel özelliklerine ve dönemin hem ordu içi güç ilişkilerine hem de savaş koşullarına dair olası senaryolara bağladığını göstermektedir. Gazetenin askeri koşulları ve psikolojik etmenleri gözetilen detaylı tespitleri, Osmanlı Devleti'ni son derece dikkatli bir şekilde değerlendirdiğine işaret etmektedir.

Russkiy İnvolid gazetesi yazarı M. Şahtahtinskiy'nin yukarıdaki ifadelerinin yanı sıra Enver Paşa, hakkında şu açıklamalarda bulunduğu görülmektedir; *"Enver Paşa tamamen Türkiye'nin (Osmanlı Devleti'nin) şu anda geçirmekte olduğu bir krizin ya da krizin eşlik ettiği tam bir evrimin ürünüdür. Türkler kendilerini Asyatik bir despotizmden Avrupalı bir devlete dönüştürmek istiyorlar. Böylece devletin tüm güçlerini kendilerini savunmak için*

kullanarak ülkenin bağımsız varoluşunu güvence altına alabilirler. Asyatik despotizmde hükümdar devleti kendi özel mülkü olarak görür ve onun savunulmasına ilişkin çıkarları kendi kişisel huzur ve iyi ruh halinin taleplerine tabi kılar. Bu durumdan memnun olmayan vatandaşlar ve subaylar, (Enver Paşa) “İttihat ve Terakki” cemiyetini kurdular ve bu cemiyet II. Abdülhamid’i önce bir anayasa ilan etmeye zorladı ve daha sonra onu tahttan indirmeyi başardı. Eğer din ve yaşam tarzı farklılığı engel olmasaydı, Türkler muhtemelen Osman hanedanının yerine Avrupalı bir hanedan getirecek ve siyâsî programları gerçekleşmiş olacaktı” (Шахтагинский, 20 Декабря 1914 г./1 Ocak 1915, s. 2). Şahtahinskiy’nin, Enver Paşa’nın ortaya çıkmasının sebebinin, Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu siyâsî problemlere bağladığı görülmektedir. Ayrıca, yazısının ikna ediciliğini arttırmak için İttihat ve Terakki’nin, imkân dahilinde olması durumunda Avrupa’dan birini getirip tahta çıkaracaklarını yazmaktadır. Bu bağlamda Şahtahinskiy, İttihat ve Terakki’nin politik olarak Avrupa’yı kendilerine yakın gördüklerinin farkındadır.

Gazetenin Enver Paşa hakkında verdiği bir başka çarpıcı bilgi, onun bir akrabasının sarayda ajanlık yaptığı ve II. Abdülhamid hakkında kendisine bilgi sızdırdığı yönündedir. O dönemde Selanik’te bulunan Enver Paşa’nın, ajanlık yapan akrabasından şüphelendiği için devrimci arkadaşlarıyla beraber komplo kurup akrabasını öldürdüğü iddia edilmektedir³. Ayrıca Enver Paşa’nın 1908 sonrası Berlin ve Trablusgarp’taki faaliyetlerine aynı zamanda Balkan Savaşlarından sonra gerçekleşen Bab-ı Ali baskınına değinen gazete, Paşa’nın, Harbiye Nazırlığı’na geliş sürecini ve orduyu ıslah çalışmalarını değerlendirmektedir. Son olarak gazetede Enver Paşa’nın yüzyıllardır süren Osmanlı Devleti’nin dış politikasını değiştirdiğine ve barışın tesisi konusunda yanlış yaptığına dair şu ifadeler yer verilmektedir; “Enver Paşa, çağdaşı olduğumuz dünya savaşının çıkmasıyla birlikte yüzyıllardır süren Türk dış politikasında köklü bir değişikliğe imza attı. Avrupalılar, Türklerin işlerine karışmadığı sürece Türkler, Avrupa komplikasyonlarından her zaman uzak durmuşlardı. Ancak, şimdi Enver Paşa harekete geçti ve Mısır ve Kafkasya’da, Türkiye’ye komşu olan İngiltere ve Rusya için endişe yaratacak faaliyetlere başladı. Sonra da bir yandan Almanya’nın kendi askeri çıkarları doğrultusunda Türkiye üzerinde tasarrufla bulunmasına izin verdi, diğer yandan da Türk hükümetini, Babiali ile Avrupalılar arasında imzalanan kapitülasyon ve ekonomik anlaşmaların yok edilmesi gibi uluslararası yükümlülüklerini ihlal etmeye teşvik etti. Netice itibarıyla Avrupa’yı telaşlandırmakla yetinmeyerek kıyılarına saldırdı ve mevcut Türk savaşına neden oldu. Enver Paşa’yı kısaca tanımlayacak olursak şunları söyleyebiliriz; Enver Paşa dış ve iç politikada Türkiye ve Avrupa dünyasının barışı için tehlikeli bir devrimcidir. Gerilla savaşında kuşkusuz yetenekli bir örgütçü ve komutandır ancak, düzenli birliklerle yapılan savaşta hala bir soru işaretidir, çünkü bu konuda kendini henüz hiçbir şekilde kanıtlamamıştır” (Шахтагинский, 20 Декабря 1914 г./1 Ocak 1915, s. 2). Bu ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla, Osmanlı Devleti’nin savaşa girmesinin nedeni Enver Paşa’nın yanlış kararlar almasıydı. Ayrıca, Almanya’nın siyâsî çıkarlarına hizmet etmiş biri olan Enver Paşa’nın devrimci bir kişi olduğu vurgulanmaktaydı. Bunun yanı sıra, Enver Paşa’nın gerilla taktiğiyle yürütülen savaşlarda yetenekli olduğu; ancak düzenli orduyu yöneterek yapacağı savaşta nasıl bir sonuç alacağını bilmediği iddia edilmekteydi. Bu ifadeler Sarıkamış Harekâtı başlamadan önce yazılmıştı ve biz Enver Paşa’nın, Sarıkamış Harekâtı’nda başarılı olamadığını biliyoruz. Acaba başarısız olmasının nedeni Russkiy İnvolid gazetesinin iddia ettiği gibi düzenli orduyu yönetme tecrübesizliği miydi? Yazının devamında yaşanan sürece bakıp bu sorunun cevabını bulmaya çalışacağız.

Sarıkamış Harekâtı için ilk taarruz emri, 15 Aralık 1914’te verilmesine rağmen tamamlayıcı emirlerin kıtalara ulaşması 22 Aralık 1914 tarihinde gerçekleşti. 3. Ordu’nun bölgedeki durumu şu şekildeydi; Aras Nehri’nin Güneyinde 33. Tümen’den askerlerle ve

³ Gazetenin temas ettiği kişinin Enver Paşa’nın eniştesi Nazım Bey olduğu tahmin edilmektedir. Ancak Nazım Bey’in suikast sonucu ölmediği, bacağından yaralandığı bilinmektedir (Cengiz, 1991, s. 81, 82).

12 cm'lik bataryadan iki top ile desteklenmiş 2. Nizamiye Süvari Tümeni bulunuyordu. Aras Nehri'nin kuzeyinde ise, 11. Kolordu, 18, 33 ve 34. Tümen vardı. 9. Kolordu Oltu-Narman arasındaydı ve 10. Kolordu, 9. Kolordu'nun batısında, Oltu-Tortum yolunun iki tarafındaydı. Bunun yanı sıra, Ştanke Bey Müfrezesi, Artvin ve Borkça dolaylarında, Fethi Bey Müfrezesi ise Hatha bölgesindeydi. Ayrıca 3. Ordu karargâhı Köprüköy'deydi ve Enver Paşa, Kurmay Başkanı Uç Hareket Bölgesi Müdürü ile Koşa'daydı (Genelkurmay ATASE Başkanlığı, 1993, s. 381, 382).

Enver Paşa'nın planına göre 3. Ordu şu şekilde harekâta katılacaktı; 10. ve 11. Kolordular, Oltu istikametine hareket edecek ve ilerleyen kanadı oluşturacaktı. 11. Kolordu güçlü bir şekilde tahkim edilmiş mevzilerinde kalacak ancak kesin bir taarruza geçilmesi durumunda Rus birliklerinin dikkatini dağıtmak için saldırıya geçmiş gibi yapacak ve Erzurum kalesine çekilerek Rus birliklerini bu alana getirecekti. Bunun yanı sıra 10. Kolordu iki kol halinde ilerleyecekti: bir Tümen Oltu Çay vadisinden İd'e ve iki Tümen Servi-Çay vadisinden Ardos'a hareket edecekti. 10. ve 11. Kolordular arasındaki boşluğu 9. Kolordu dolduracak ve bu istikamette ilerleyecekti (Русский инвалид, 29 Декабря 1914 г./11 Ocak 1915, s. 1).

Russkiy İnvolid gazetesinde Sarıkamış Harekâtı ile ilgili haberlerin dört gün sonra verildiği görülmektedir. Bu minvalde gazetenin hareketin başlayacağına dair bilgisinin olmadığı ya da askerî gizlilik prensiplerinden dolayı haber yapmadıkları ihtimalleri düşünülebilir. Gazetenin Sarıkamış Harekâtı'na dair 13 (26) Aralık 1914 tarihli haberine göre, Tutağ'ta Rusların taarruza geçtiği, Osmanlı askerlerinin önemli kayıplar verdiği ve Hamur-Agadeve hattının işgal edilmesiyle bu cephenin kazanıldığı aktarılmaktaydı. Ayrıca Oltu'da meydana gelen çatışmalarda taarruza geçen Osmanlı askerlerinin durdurulduğu ancak Sarıkamış'ta çatışmaların şiddetlendiği bilgisi verilmekteydi (Русский инвалид, 16 Декабря 1914 г./29 Aralık 1914, s. 1). 17 (30) Aralık'ta verilen haberde yine Oltu yönünde Rus askerlerinin taarruza geçtiği, Sarıkamış'ta, kuzeybatıdan ilerleyen Osmanlı askerlerine karşı başarılı muharebe yaptıkları, Sanamer-Horasan'da birkaç defa inatla taarruz yapan Osmanlı askerlerinin geri püskürtüldüğü, Osmanlı askerlerinin sivillere karşı acımasız olduğu ve köylerde katliam yaptıkları iddia edilmekteydi (Русский инвалид, 17 Декабря 1914 г./30 Aralık 1914, s. 1). Yine bu tarihte Osmanlı askerlerinin Yukarı Sarıkamış köyünü üç gün boyunca savundukları ancak başarısız oldukları ve bir general, yirmi subay ve bin beş yüzden fazla alt rütbelinin esir alındığı yazılmaktaydı (Русский инвалид, 19 Декабря 1914 г./1 Ocak 1915, s. 1). Gazetenin harekâta dair verdiği bilgilerin tamamında Osmanlı birlikleri başarısız olmaktadır ve Osmanlı askerlerinin sivillere yönelik savaş suçu işlediklerine yönelik bilgi aktarılmaktaydı. Ancak bu harekâtın ilk başlarında 11. Kolordu'nun Kalender civarındaki bazı mevzileri ele geçirdiği, 9. ve 10. Kolorduların ilerlediği, Verintap yakınlarındaki Rus kuvvetinin geri püskürtüldüğü ve 10. Kolordu'nun, Oltu'yu iki gün boyunca süren mücadelenin ardından 24 Aralık'ta zapt ettiği, aynı zamanda çok sayıda esir, silah, mühimmat ve erzağın ele geçirildiği aktarılmaktaydı (BOA, DH. ŞFR. 455/81, R-13.10.1330/M-26 Aralık 1914, s. 1-3; Ögün, 2019, s. 109, 110). Buradan hareketle, Russkiy İnvolid gazetesinin hareketin ilk sekiz gününe dair paylaştığı haberlerde yaşanan olayları tam olarak yazmadığı ya da farklı şekilde yansıttığı düşünülebilir. Bu durum aşağıda aktarmaya çalışacağımız diğer haberlerde de görülmektedir.

18 (31) Aralık 1914 tarihli gazete haberine göre, Sarıkamış'taki çarpışmaların devam ettiği, Rus askerlerinin topçu ateşleri sayesinde güçlü bir Osmanlı askeri birliğini dağıttığı, Osmanlı birliklerinin bir kısmının Bağdat geçidinde yoğunlaştığı ve Ardahan'a doğru ilerledikleri bildirilmekteydi (Русский инвалид, 18 Декабря 1914 г./31 Aralık 1914, s. 1). Sonraki haberlerde Sarıkamış'taki çatışmaların yoğunluk kazandığı, Oltu

yönündeki Osmanlı taarruzunun durduğu, Ardahan bölgesinde çatışma olmadığı ve diğer cephelerde farklı bir durumun yaşanmadığı görüşü hakimdi (Русский инвалид, 21 Декабря 1914 г./3 Ocak 1915, s. 1). Bunun yanı sıra gazetenin bir başka haberine göre, Çarlık Rusya, Sarıkamış Harekâtı'nda ciddi başarılar elde etmekteydi. 19 Aralık 1914'te (1 Ocak 1915) Sarıkamış'ta meydana gelen savaşın büyük bir vahşetle devam ettiği ve Rus askerlerinin, bir komutan, on beş subay, altı dağ topu ve on dört makinalı tüfekle birlikte Osmanlı ordusunun 50. alayının neredeyse tamamını ele geçirdiği yazılıydı. Toplamda kırk subay, birçok doktor ve beş bine yakın kişinin esir alındığını aktaran gazete, bir sonraki günde de (2 Ocak 1915) çarpışmaların devam ettiğini, birçok mevzinin ele geçirildiğini ve tek seferde üç makinalı tüfekle birlikte yedi yüzden fazla esir aldıklarını iddia etmekteydi. Yazının devamında, iki bölüğün süngülerle devrildiği ve dört dağ topunun ele geçirildiği dile getirilerek şu ifadelerle yer verilmekteydi; "...Her ne kadar birlikler şiddetli don gibi son derece zor koşullar altında ve on bin fite varan irtifalarda derin kar altında operasyon yapmak zorunda olsalar da birliklerin ruh hali neşeli ve savaşta konusunda istekliler" (Русский инвалид, 22 Декабря 1914 г./4 Ocak 1915, s. 1). Bu bağlamda yazılanlardan Çarlık Rusya'nın, Sarıkamış Harekâtı'nda her geçen gün daha fazla başarı elde ettiği ve Osmanlı birliklerinin ciddi kayıplar verdiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda zor koşullar altında savaşsalar bile Rus askerlerinin moral ve motivasyonlarının yerinde olduğu vurgulanmaktaydı. Bunun yanı sıra literatürümüzdeki bilgilerden de yukarıda belirtilen günlerde 9. Kolordunun ciddi kayıplar verdiği ve diğer birliklerin de mücadelede zorlandığı sonucu çıkmaktadır (Genelkurmay ATASE Başkanlığı, 1993, s. 484-503).

Sarıkamış Harekâtı'nın en önemli cephelerinden biri Ardahan bölgesinde yaşanan çarpışmalardı. Gazetenin haberine göre, Osmanlı Devleti, İstanbul 1. Kolordusunun bir kısmını Trabzon-Нора kıyılarına gönderdi ve ardından bu birlikler Ardahan'a geldiler. Aynı zamanda bu operasyonda Osmanlı birliklerine sadece Başbozuklar değil, Acaralılar da yardım etti (Русский инвалид, 3 Января 1915 г./16 Ocak 1915, s. 3). Bu bağlamda 21 Aralık 1914 (3 Ocak 1915)'te Sarıkamış'taki çarpışmaların devam ettiği, şafak vaktinde Rus birliklerinin Ardahan'a yaptığı saldırının akşama kadar sürdüğü ve Osmanlı birliklerinin mücadeleyi kaybettiği iddia edilmekteydi (Русский инвалид, 23 Декабря 1914 г./5 Ocak 1915, s. 1). Daha sonraki gün Rus Kafkasya Ordusu Karargâhı'ndan alınan bilgilere göre; Sarıkamış'ta Osmanlı ordusunun kaybettiği, 9. Kolordunun tamamen dağıldığı, Kolordu Komutanı İhsan Paşa'nın da aralarında bulunduğu, 17, 28, 29. Tümen komutanları, iki Tümen komutan yardımcısı ile kurmaylarının, yüzden fazla subay ve çok sayıda alt rütbelinin esir alındığı iddia edilmekteydi. Ayrıca Osmanlı birliklerinde kaybın çok fazla olduğu, silah, mühimmat, makinalı tüfeklerin ele geçirildiği aynı zamanda Sibiryaya alaylarından Rus askeri birliğin, 8. Piyade Alay'ının sancığını aldığı ve geri çekilen 10. Kolordu'nun takip edildiği aktarılmaktaydı (Русский инвалид, 24 Декабря 1914 г./6 Ocak 1915, s. 1). Bunun yanı sıra bir başka haberde otuz bin kişilik 9. Kolordunun tamamen yok edildiği yazılmaktaydı (Русский инвалид, 29 Декабря 1914 г./11 Ocak 1915, s. 1). Verilen bilgilerden 3 Ocak 1915'ten sonra Sarıkamış Harekâtı'nın net olarak Çarlık Rusya lehine döndüğü ve 9. Kolordunun tamamen dağıtıldığı anlaşılmaktadır (Köprülü, 1998, s. 247-252).

Sarıkamış Harekâtı konusunda genel bir değerlendirme yapan Russkiy İnvallid gazetesine göre süreçte yaşanan olaylar kısaca şöyleydi; Enver Paşa'nın yukarıda anlattığımız hücum planının başarısızlığa uğradığı, Müslüman halk tarafından desteklenen ve Ardahan'a doğru ilerleyen Osmanlı birliklerine karşı başarılı mücadele verildiği; ancak 16 (29) ve 17 (30) Aralık 1914 tarihlerinde zorlu bir mücadeleden sonra Rus birliklerinin bir miktar geri çekildiği ve takviye destek aldıktan sonra 21 Aralık 1914'te (3 Ocak 1915) Osmanlı ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattıkları iddia edilmekteydi.

Ayrıca, Ardahan'dan sonra Sarıkamış'ta çatışmaların devam ettiği, 9. ve 10. Kolorduların gıda takviyesini zor şartlar altında tedarik ettikleri, Müslümanlardan gelebilecek yardımlara güvendikleri ancak Rus birliklerinin oluşturduğu cephe hattı sayesinde ilerleyemedikleri bildirilmekteydi. Yazının devamında; "Bu görevin aşırı zorluğuna, sert kış koşullarına ve karla kaplı 10.000 fite varan yüksek geçitlerde verilen mücadeleye rağmen, yiğit Kafkasya birliklerimiz, on gün süren çetin bir savaştan sonra, son derece zor olan görevlerini tam olarak yerine getirdiler, Yani, Türklerin cepheden ve Sarıkamış'tan çılgınca saldırılarını püskürttükten sonra, iki Türk kolordusunu kuşatıp imha ettiler ve bunlardan birinin kalıntıları ile birlikte kolordu komutanı, üç tümen komutanı, birçok subay, binlerce alt rütbeli esir edildi ve topçu makineli tüfekler ile yük taşıma araçları ele geçirildi. Ana cephedeki yorucu mücadele doğal olarak kuvvetlerimizin tali yönlerde yeniden toplanmasını gerektirdi ve bazı müfrezeler sınırlarımıza yaklaştı. Takip devam ettiği için ganimetlerimiz henüz tam olarak gün yüzüne çıkarılmamıştır" (Русский инвалид, 29 Декабря 1914 г./11 Ocak 1915, s. 1). Bu ifadelerden Çarlık Rusya'nın başarılı bir mücadele verdiği ayrıca desteksiz kalan 3. Ordu birliklerinin Rus askerleri tarafından kurdukları cephe hattını geçemedikleri için başarısız oldukları görülmektedir. Ayrıca 3. Ordu'nun başarısız olduğuna dair haberlerin İstanbul'a ulaştığı ancak resmî açıklama yapılmadığı için Enver Paşa'dan harekâtın durumu hakkında bilgi talep edildiği anlaşılmaktadır (BOA, DH. ŞFR., 48/298, H-19.02.1333/6 Ocak 1915, s. 1).

Rus birliklerinin 10. Kolordu'yu takibe başlaması Osmanlı askerlerini zor durumda bırakmaktaydı. Bundan dolayı Osmanlı askerleri, Rus birliklerinin dikkatlerini başka yöne çekmek için savaşı Karaorgan cephesine taşımaya çalıştılar. Bu minvalde Russkiy İnvolid gazetesinin iddialarına göre, Osmanlı askerleri, Sarıkamış yakınlarından aceleyle geri çekilmekte olan 10. Kolordu'nun durumunu hafifletmek için, Karaorgan civarında yeniden güçlü bir taarruz başlattı, diğer cephelerde ise, 26 Aralık'ta (8 Ocak 1915) gün boyunca önemsiz çatışmalar yaşanmaktaydı (Русский инвалид, 29 Декабря 1914 г./11 Ocak 1915, s. 1). Bir başka haberde 28 Aralık'ta (10 Ocak 1915) Rus askerlerinin iki dağ topunu mermileriyle birlikte ele geçirdiği, iki Türk bölüğünü subaylarıyla birlikte esir aldığı ve diğer cephelerde herhangi bir değişikliğin olmadığı yönünde bilgiler paylaşılmaktaydı (Русский инвалид, 30 Декабря 1914 г./12 Ocak 1915, s. 1). 29 Aralık'ta (11 Ocak 1915) Karaorgan'da çatışmaların devam ettiği, Rus askerleri tarafından 92. alayın dağıtıldığı, on bir subay, üç doktor, yaklaşık bin beş yüz alt rütbelinin esir alındığı ayrıca 52. alayın bir taburunun imha edildiği, bir subayla birlikte iki yüz elli alt rütbeden askerin esir alındığı ve bir kampta bulunan top ve tüfek mühimmatlarının ele geçirildiği iddia edilmekteydi. Yine aynı habere göre, Oltu Çay'ının çevresinde ve batısında kalan Osmanlı askerleriyle inatçı bir mücadeleye girildiği bildirilmekteydi (Русский инвалид, 31 Декабря 1914 г./13 Ocak 1915), s. 1).

Rusların Oltu'da ve Karaorgan'da elde ettikleri başarıların daha sonraki haberlere de konu olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, Oltu'da, bir dizi zorlu çatışmadan sonra, Osmanlı birliklerinin yenilgiye uğratıldığı aynı şekilde Karaorgan bölgesinde 30 Aralık (12 Ocak 1915) günü Osmanlı askerlerinin ölü ve esir olarak ağır kayıplar verdikleri ve 53. alayın bir taburunun imha edilerek dağ topları, çok sayıda silah, sığır sürüleri, yiyecek taşıyan nakliye araçları ve altı yüz yaralının bulunduğu bir sahra hastanesinin ele geçirildiği yazılmaktaydı (Русский инвалид, 1 Января 1915 г./14 Ocak 1915, s. 1). Bunun yanı sıra, 31 Aralık (13 Ocak 1915) günü 52. Osmanlı alayının süngü hücumuyla imha edildiği, alay komutanı ile birkaç subayın esir alındığı, Osmanlı askerlerini takip sırasında beş binden fazla esir, on dört top, çok sayıda farklı malzeme ve on bin baş sığırın ele geçirildiği bilgisi verilmekteydi (Русский инвалид, 3 Января 1915 г./16 Ocak 1915, s. 1).

Sonuç olarak 2 (15) Ocak 1915 tarihinde Karaorgan'daki mücadeleyi Rus ordusunun kazandığı, Kafkasya ve Türkistan Alaylarının yanı sıra Sibiry Kazaklarının çabalarıyla başarının elde edildiği, Osmanlı askerlerinin Erzurum'a doğru çekilmeye

başladığı ve Osmanlı askerlerinin geride bıraktıkları savaş malzemelerini, Rus askerlerinin ele geçirmemesi için kara gömdüğü ya da bayırlardan aşağıya attığı vurgulanmaktaydı (Русский инвалид, 5 Января 1915 г./18 Ocak 1915, s. 1). Böylece 22 Aralık 1914 tarihinde başlayan ve ortalama yirmi dört gün süren Sarıkamış Harekâtı, Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle sonuçlandı. Buna mukabil Osmanlı arşiv kayıtlarındaki Sarıkamış Harekâtı'na dair gönderilen şifreli telgrafta, 3. Ordu'nun durumunun iyi olduğu ve Rus ordusunun kaybının daha fazla olduğu bilgisi verilerek, harekâtın başarısız olduğuna dair bilgilerin gizlendiği anlaşılmaktadır (BOA, DH. ŞFR., 457/26, R-28.10.1330/10 Ocak 1915, s. 1-2).

Sonuç

Sarıkamış Harekâtı, Kafkas Cephesi'ndeki mekânsal ve zamansal olarak küçük ancak etki itibariyle büyük bir vakadır. Ayrıca Sarıkamış Harekâtı'nın yaşandığı dönemin üzerinden bir asırdan fazla zaman geçmesine rağmen bu harekât hala tartışma konusudur. Bunun sebebi Sarıkamış Harekâtı'nın, kış mevsiminde yaşanması ve yaşanan facianın çok sonra halk tarafından öğrenilmesidir. Çünkü olaylar yaşandıktan hemen sonra aktarıldığı zaman doğru bilgiye ulaşma ihtimali daha güçlü olur. Bu anlayışla başladığımız çalışmamızda Sarıkamış Harekâtı'nın yaşandığı döneme tanıklık eden ve sadece askeri olayları ele alan Russkiy İnvâlid gazetesine göre bu harekâtı değerlendirmeye çalıştık. Elde ettiğimiz çıktılar şunlardır; Tamamıyla askeri olayların ele alındığı gazetenin Çarlık denetiminde çıkarıldığı ve sivillerin dışında askeri uzmanlar tarafından yazıların kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda gazetenin Sarıkamış Harekâtı'na dair verdiği bilgilerin bir başarı hikayesi şeklinde aktarıldığı ve Osmanlı Devleti'nin herhangi bir başarısına yer verilmediği görülmektedir. Gazetenin cephe hattındaki olayları okuyucuya taşımamasının tek sebebi bilgi vermek olmayıp, cephe gerisinde bulunan asker ve halkın moral ve motivasyonunu yüksek tutmak amacıyla olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla Rus askerlerinin herhangi bir başarısızlığının gazeteye haber konusu yapılmaması kendi içinde tutarlıdır.

Gazete haberlerinde Sarıkamış Harekâtı'nın başladığı ilk günlere dair bilgilerin yetersiz olduğu, ayrıca ilk günlerde 3. Ordu'nun elde ettiği başarıları gazetede hiçbir şekilde yer verilmediği görülmektedir. Buna mukabil çatışmaların yoğunlaştığı 31 Aralık 1914 tarihinden itibaren daha doyurucu bilgilerin verildiği anlaşılmaktadır. Ancak bilmediğimiz nedenden dolayı, 7, 8, 9 ve 10 Ocak 1915 tarihlerine ait gazeteler yayınlanmadığı için bu tarihlerde yaşanan olaylar hakkında bilgi sahibi olamadık. Bu tarihler dışında Sarıkamış Harekâtı'na dair verilen bilgilerin ilk dönemlerde eksik olduğu ya da çarpıtıldığı ancak son dönemde yazılan haberlerde böyle bir durumun söz konusu olmadığı düşünülmektedir. Böyle düşünmemizin sebebi yukarıda da ifade ettiğimiz gibi gazetede verilen bilgilerin literatürümüzdeki bilgilerle örtüşmemesinden kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra verilen sayısal ifadelerin net olmadığı, kış mevsiminin olması nedeniyle birçok kişinin kaybolduğu ve savaş malzemelerinin kar altında kaldığı bilinmektedir.

Sarıkamış Harekâtı, Enver Paşa ve İttihat ve Terakki'ye yönelik getirilen eleştirilerin miladıdır. Bu bağlamda Russkiy İnvâlid gazetesi de Enver Paşa hakkında genel bilgilere değindikten sonra eleştirmeye başlar. Gazeteye göre Enver Paşa, II. Abdülhamid'e karşı illegal işlerle uğraştı ve ajanlık yapmadığı için bir akrabasını öldürdü. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesinin ve Almanya'nın Osmanlı Devleti siyasetinde söz hakkını elde etmesinin öne çıkan sebebi Enver Paşa'dır. Bunun yanı sıra Enver Paşa'nın düzenli orduyla savaş yapma tecrübesinin olmadığı için başarısız olma ihtimalinin değerlendirilmesi kanımızca doğru bir çıkarımdır. Buna mukabil harekâtın sürecine dair yaptığımız izlenimlerden, askerlerin ciddi sorunlarla karşılaştığı

görülmektedir. Enver Paşa'nın başarısız olmasının tek nedeni onun düzenli orduyu yönetme tecrübesizliğinden kaynaklanmamaktadır. Bu minval üzere gazetenin, Sarıkamış Harekâtı'na katılan diğer paşalara yer vermemesi, sadece Enver Paşa üzerinden Osmanlı Devleti'ni ve harekâtı yorumlaması doğru bir yaklaşım değildir.

Gazete haberlerinden yaptığımız başka çıkarımlara göre, Sarıkamış Harekâtı'nın başarısız olmasının en büyük sebebi, 3. Ordu'ya gerekli malzemenin ve takviye birliklerinin ulaştırılamamasıdır. Kara yolunun bozuk olmasının yanı sıra mevsimin kış olması ulaşımı zorlaştırmaktaydı. Aynı zamanda Karadeniz üzerinden yardım sağlama imkanının Çarlık Rusya'nın farkındalığı sayesinde engellenmesi, Kafkasya Cephesi'nde bulunan Osmanlı askerlerini zor durumda bıraktı. Bununla birlikte, daha harekât başlamadan Rus askerlerinin, mevcut Osmanlı depolarını ele geçirmesi ve bu depolara gerekli malzemelerin tekrar konulamaması Osmanlı Devleti'nin başarısız olmasını kaçınılmaz hale getirdi. Aynı zamanda gazetenin temas etmediği Hafız Hakkı Paşa'nın, 10. Kolorduyu, dört gün gecikmeyle Sarıkamış'a getirmesi Rusya'yı büyük kayıplar vermektan kurtardı ve harekâtın Osmanlı aleyhine sonuçlanmasına sebep oldu. Netice itibariyle Russkiy İnvolid gazetesi Sarıkamış Harekâtı'nda, Osmanlı askerlerinin büyük bir kayıp yaşadığını ve bu trajedinin kamuoyundan gizlendiğini gözler önüne sermektedir.

Kaynakça

Arşivler

T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi

BOA, DH. ŞFR. 455/81, R-13.10.1330 (26 Aralık 1914).

BOA, DH. ŞFR., 48/298, H-19.02.1333 (6 Ocak 1915).

BOA, DH. ŞFR., 457/26, R-28.10.1330 (10 Ocak 1915).

Gazeteler

Русский инвалид (Газета Военная), 9 Ноября 1914 г., (22 Kasım 1914), №: 255.

Русский инвалид (Газета Военная), 6 Декабря 1914 г., (19 Aralık 1914), №: 282.

Русский инвалид (Газета Военная), 13 Декабря 1914 г., (26 Aralık 1914), №: 289.

Русский инвалид (Газета Военная), 16 Декабря 1914 г., (29 Aralık 1914), №: 292.

Русский инвалид (Газета Военная), 17 Декабря 1914 г., (30 Aralık 1914), №: 293.

Русский инвалид (Газета Военная), 18 Декабря 1914 г., (31 Aralık 1914), №: 294.

Русский инвалид (Газета Военная), 19 Декабря 1914 г., (1 Ocak 1915), №: 295.

Русский инвалид (Газета Военная), 21 Декабря 1914 г., (3 Ocak 1915), №: 297.

Русский инвалид (Газета Военная), 22 Декабря 1914 г., (4 Ocak 1915), №: 298.

Русский инвалид (Газета Военная), 23 Декабря 1914 г., (5 Ocak 1915), №: 299.

Русский инвалид (Газета Военная), 24 Декабря 1914 г., (6 Ocak 1915), №: 300.

Русский инвалид (Газета Военная), 29 Декабря 1914 г., (11 Ocak 1915), №: 301.

Русский инвалид (Газета Военная), 30 Декабря 1914 г., (12 Ocak 1915), №: 302.

Русский инвалид (Газета Военная), 31 Декабря 1914 г., (13 Ocak 1915), №: 303.

Русский инвалид (Газета Военная), 1 Января 1915 г., (14 Ocak 1915), №: 1.

Русский инвалид (Газета Военная), 3 Января 1915 г., (16 Ocak 1915), №: 2.

Русский инвалид (Газета Военная), 5 Января 1915 г., (18 Ocak 1915), №: 4.

Kitaplar

ATASE, G. B. (1993). *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Kafkas Cephesi. 3. Ordu Harekâtı*, C. II, Kitap I, Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.

Armaoğlu, F. (2018). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*. İstanbul: Kronik Yayınları.

Bardağcı, M. (2020). *Hafız Hakkı Paşa'nın Sarıkamış Günlüğü*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Bayur, Y. H. (1991). *Türk İnkılabı Tarihi*. C. III, Kısım I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Cengiz, H. E. (1991). *Enver Paşa'nın Anıları (1881-1908)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Görgülü, İ. (2014). *On Yıllık Harbin Kadrosu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Guze, (2017). *Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'ndeki Muharebeler*. (Haz. Alev Keskin). Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.

Köprülü, Ş. İ. (1998). *Sarıkamış* (Haz. Sami Önal). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Karabekir, K. (2018). *I. Dünya Savaşı Anıları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Никольский, В. П. (1933). *Сарыкамышская операция, 12-24 декабря ст. ст. 1914 года*. София: Древна България.

Öğün, T. (2019). *100 Soruda Sarıkamış Harekâtı*. İstanbul: Rumuz Yayınevi.

Renouvin, P. (2004). *1. Dünya Savaşı ve Türkiye 1914-1918* (Çev. Örgen Uğurlu). İstanbul: Örgün Yayınevi.

Reynolds, M. A. (2016). *İmparatorlukların Çöküşü Osmanlı Rus Çatışması (1908-1918)* (Çev. Yücel Aşıkoğlu). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Сто лет государственной службы мер и весов в СССР. (1945). Москва: ОГИЗ Государственное издательство технико-теоретической литературы.

Шостыин, П. А. (1975). *Очерки истории русской метрологии. XI – начало XX века*, Москва: Издательство стандартов.

Sözlükler

Лисовский, Н. М. (1899). *Энциклопедический словарь*. Том XXVII. “Русский Инвалид”, С. Петербург: Издатели: Ф. А. Брокгауз & И А. Ефрон.

Военный энциклопедический словарь. (2021), Том II, “Русский инвалид”, Москва: Рипол Классик.

Ляцкий, Е. А. (1902). *Русский биографический словарь*. Том XIII, “Павел Павлович Пезаровиус”, С. Петербург: Изданъ Под наблюдением председателя Императорского Русского Исторического Общества А. А. Половцева.

Makaleler

- Erdoğan, M. F. (2023). Bahr-i Ahmer, Bezm-i Alem ve Mithatpaşa Vapurlarının Karadeniz’de Batırılması ve Kafkas Cephesine Yansımalar. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 57, 69-80.
- Karabalık, K. (2020). Birinci Dünya Savaşı’nda İran’da Rusya Destekli Nasturi Olayları ve Osmanlı Devleti (1914-1917). *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 15 (2), 450-463.
- Kurtcephe, İ. ve Suat A. (1995). Rusya’nın Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Kürt Aşiretleri Üzerindeki Faaliyetleri. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 6 (6), 249-256.
- Шахтагинский, М. (1914). Енверъ Паша. *Русский инвалид (Газета Военная)*, №: 298, 20 Декабря 1914 г., (1 Ocak 1915), (2, 3).

Ekler:

Ek 1. Sarıkamış'ın tarihi ve kültürel açıdan Çarlık Rusya ait olduğu ve isminin değiştirilmesi ilgili haber.

Ek 2. Şahtahinski'nin Enver Paşa hakkında yazdığı makale.

Въ началъ войны, въ сентябрѣ мы считали себя безусловно побѣдителями...

Русский фронтъ.

Телеграммы. КИЕВЪ, 19-го декабря. Пробы снаряда 4.000...

19-го декабря. Обзор «Архивъ Восточной Европы» на 18-го декабря. Въ восточной Руси...

Турецкий фронтъ.

Телеграммы. АНКАРА, 18-го (31-го) декабря. Пробы снаряда...

Война на морѣ.

Телеграммы. ЛОНДОНЪ, 19-го декабря (1-го января 1915 г.). Въ Табасъ прибылъ турецкий пароходъ...

Последняя военная новости.

Въ Табасъ сообщаютъ, что вѣсны разбиты въ Бельгиджи, въ отрядахъ въ Турцию, въ отрядахъ въ Табасъ...

Франко-бельгийский фронтъ.

Телеграммы. ПАРИЖЪ, 18-го (31-го) декабря. Въ войнѣ на фронтѣ французы, выдвигаются, что бельгийцы...

Сербский фронтъ.

Телеграммы. БЕОГРАДЪ, 18-го (31-го) декабря. Въ началѣ войны...

Военная хроника.

Иностранная. ПАРИЖЪ, 18-го (31-го) декабря. Въ первомъ извѣщеніи...

Последняя морская новости.

Въ Антанте переизбранъ старшій командиръ флота германскихъ подводныхъ лодокъ...

Общая хроника.

Русская. Императорского общества рождественской истории. Въ отъѣздѣ на императорскую яхту...

Въ отъѣздѣ на императорскую яхту. Императоръ и императрица выдвинулись изъ Петербурга...

Въ отъѣздѣ на императорскую яхту. Императоръ и императрица выдвинулись изъ Петербурга...

Въ отъѣздѣ на императорскую яхту. Императоръ и императрица выдвинулись изъ Петербурга...

Въ отъѣздѣ на императорскую яхту. Императоръ и императрица выдвинулись изъ Петербурга...

Въ отъѣздѣ на императорскую яхту. Императоръ и императрица выдвинулись изъ Петербурга...

Статья.

Энвер-паша. (Изъ отъѣзда въ Константинополь). Энвер-паша, предъ лицомъ всего турка...

Энвер-паша. (Изъ отъѣзда въ Константинополь). Энвер-паша, предъ лицомъ всего турка...

Энвер-паша. (Изъ отъѣзда въ Константинополь). Энвер-паша, предъ лицомъ всего турка...

Энвер-паша. (Изъ отъѣзда въ Константинополь). Энвер-паша, предъ лицомъ всего турка...

Энвер-паша. (Изъ отъѣзда въ Константинополь). Энвер-паша, предъ лицомъ всего турка...

Энвер-паша. (Изъ отъѣзда въ Константинополь). Энвер-паша, предъ лицомъ всего турка...

Энвер-паша. (Изъ отъѣзда въ Константинополь). Энвер-паша, предъ лицомъ всего турка...

Ek. 4. Sarıkamış Harekatı'nın genel olarak değerlendirildiğine dair haberin sayfası.

